

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 3, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 336.221(045).2

І. Г. Мінін,
аспірант, Чернігівський державний технологічний університет

ТІНЬОВИЙ СЕГМЕНТ ПОДАТКОВОГО ПРОСТОРУ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ЛЕГАЛІЗАЦІЇ

У статті наведено основні ознаки проявів тіньової економіки, їх вплив на економічну ситуацію в державі та її регіонах, визначено шляхи легалізації.

The article well-balanced exposure main signs of manifestations of shadow economy, their impact on the economic situation in the country and its regions, the ways of legalization.

Ключові слова: тіньова економіка, платники податків, податкові органи, податки, суб'єкт оподаткування, об'єкт оподаткування.

Key words: shadow economy, tax-payers, taxis organ, tax, subject of taxis, object of taxis.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження обумовлюється проведенням реформи податкової системи України. Прийняття Податкового кодексу України та його практичне застосування актуалізувало пошук компромісів в середовищі влади. Розгляд та прийняття податкових норм, принципів та елементів побудови податкової системи є підґрунтям розвитку економіки держави.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні, актуально залишається проблема «тінізації» економіки в державі. Сукупність методів та підходів потребує перегляду для більш ефективного їх використання на шляху до створення прозорості ведення бізнесу та економічних процесів в державі.

Мета статті. Головною метою даної роботи є актуалізація питань, щодо чинників економічного розвитку держави та шляхів ефективного впливу по зменшенню рівня «тінізації» економіки.

Виклад основного матеріалу. Тіньова економіка здійснює значний негативний вплив на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві. Без урахування тіньової економіки стає неможливим проведення економічного аналізу на макро- і мікрорівнях, прийняття ефективних управлінських та законодавчих рішень. Ігнорування такого суперечливого та полісистемного явища, як тіньова економіка, спричиняє серйозні помилки при визначенні макроекономічних показників, та неадекватну оцінку найважливіших процесів і тенденцій, тактичні та стратегічні прорахунки щодо забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Масштаби тіньової економічної діяльності істотно впливають на обсяги і структуру ВВП, призводять до спотворення офіційних даних про його величину. Тіньова економіка створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави. Високий рівень «тінізації» економіки вкрай негативно впливає на імідж країни, її конкурентоспроможність, ефективність структурних та інституційних реформ.

Проблема рівня «тінізації» економіки є однією з передумов ефективної реалізації податкової політики держави. Злочинність в сфері оподаткування виділяється високим рівнем професіоналізму, тісними міжрегіональними та міжнародними зв'язками, високою оплатою учасників злочинних груп, поєднанням легальної діяльності з нелегальною. Досконала технічна оснащеність злочинних елементів та участь в злочинних угрупованнях корумпованих представників правоохоронних органів та різних рівнів влади ще більше ускладнює можливість успішного протистояння податкових органів злочинним посяганням.

Як правило, злочинці надають перевагу сферам, де можна швидко отримати та накопичити прибуток. До таких сфер, перш за все, відносяться: фінансово-кредитна система, зовнішньоекономічна діяльність, паливно-енергетичний комплекс, виробництво та реалізація піддакцизних товарів, сільське господарство, сфера приватизації, контрабанда та інші. Шляхи уникнення відрхувань до бюджету з отриманих прибутків обираються залежно від виду несплаченого податку, збору, іншого обов'язкового платежу та від платника податку, а також від часу скоєння злочину.

Проаналізувавши теоретичні аспекти термінів "ухилення" та "уникнення" податків, треба відмітити, що на практиці законні і незаконні методи зменшення податкових зобов'язань тісно переплітаються.

Існують два способи уникнення від сплати податків. Це використання податкових пільг і податкових лазівок. Щодо лазівок, то вони або навмисно створюються - закладаються у проекти податкових законів розробниками, які лобюють інтереси окремих платників та їх груп, чи вносяться під час голосування за дані законопроекти членами парламенту, - або виникають внаслідок недосконалості податкового законодавства, передусім недостатньої регламентації процедурних питань. І той, і інший спосіб уникнення податків характерний для України, але найбільш розповсюдженим способом уникнення оподаткування для України є, без сумніву, пільги.

Умовно податкові пільги можна розділити на вилучення, знижки і податкові кредити. Вилучення - це пільги, які дають можливість звільнити від оподаткування окремі об'єкти (предмети) оподаткування. Наприклад, в Україні із числа об'єктів оподаткування виключені доходи по банківським вкладам.

Знижки - це пільги, які зменшують базу оподаткування. Наприклад, в багатьох розвинутих країнах, платникам податку на доходи громадян надається право зменшувати валовий дохід на певну суму, що є різного роду для сімейних пар і самотніх громадян (стандартна знижка), а також вираховувати з валового доходу медичні витрати, витрати на лікування, некомпенсовані ділові витрати тощо.

Податковий кредит - це зменшення суми валових податкових зобов'язань (нарахованого податку) для визначення остаточних зобов'язань (сума податку, що має бути сплачена до бюджету). Найбільш важливою формою податкового кредиту є інвестиційний податковий кредит, що застосовується з метою стимулювання інвестицій.

Найбільші можливості для уникнення податків в Україні виникають у зв'язку з використанням таких пільг, як перенесення балансових збитків на наступні податкові періоди, звільнення процентів по вкладах від оподаткування, стягнення ПДВ за нульовою ставкою, застосування ліберальних правил списання безнадійних боргів, вкладання коштів у благодійну діяльність тощо.

Податкові лазівки, як другий спосіб уникнення від сплати податків, прийнято розділяти на зміщення доходу, відкладення доходу і податковий арбітраж.

Зміщенням доходу називається переведення платником податку доходу під більш низьку граничну ставку податку в умовах податкової структури із зростаючими граничними ставками. Широкого розповсюдження цей вид податкової лазівки не має, оскільки існують інші радикальніше методи уникнення сплати податків, як, наприклад, відкладення доходу, або перенесення терміну сплати податку на більш пізніший час. Мається на увазі можливість платника податку перенести терміни визнання доходу і сплати податку, використовуючи можливості, надані законодавством, або визнання доходів і витраток по принципу першої із подій, що відбулася раніше, що дає можливість такому платнику, маючи гроші на розрахунковому рахунку взагалі ніколи сплачувати ПДВ і податок на прибуток: достатньо тільки в кінці звітного періоду зробити передплату тому підприємству, яке або має дебетове сальдо по ПДВ і збитки, або воно просто зникне.

Податковий арбітраж - це одна з різновидностей податкових лазівок, яка передбачає випадки оподаткування різних об'єктів і платників податків за різноманітними нормами. Іншими словами, податковий арбітраж - це теж саме, що й "податкове сховище", тобто країни з пільговими режимами оподаткування, або "податковий оазис", тобто території (або зони) з пільговим режимом оподаткування в межах однієї країни.

Якщо з уникненням від сплати податків можна боротись шляхом зменшення податкових пільг і лазівок, то проблема ухилення від оподаткування є найбільш гострою. Існує декілька методів ухилення, як:

- нелегальна діяльність з виробництва товарів та надання послуг, або іншими словами "тіньова економіка", яка передбачає повну несплату всіх податків і зборів і може провадитись у таких формах: заняття підприємницькою діяльністю без відповідної державної реєстрації, імітація зупинення діяльності підприємства, здійснення діяльності, що підлягає ліцензуванню без відповідної ліцензії, нелегальне виробництво товарів і надання послуг у межах легальної діяльності та ін.;

- приховування об'єктів оподаткування в межах легальної діяльності передбачає: неподання податкових декларацій, або подання їх з перекручуванням; приховування виручки; заниження сум фактично виплаченої заробітної плати; завищення валових витрат тощо;

- фальсифікація обліку, як метод ухилення, передбачає ведення податкового обліку з порушенням чинного законодавства, наприклад, відображення

підприємцем своїх особистих витрат як загальних витрат підприємства; невідображення у податковому обліку деяких операцій, наприклад, товари продаються фактично, але продовжують обліковуватись на складах продавця і навпаки;

- маскування дійсних ситуацій іншими фіктивними юридичними ситуаціями може здійснюватись шляхом створення фіктивних фірм; оформлення операцій з продажу як дарунків; оформлення оплати праці як участі у прибутках або відносини позики тощо;

- неумисні правопорушення і помилки, які виникають внаслідок складності чинного законодавства, частоті зміни податкових норм, необізнаності платників з причини недостатнього інформування та роз'яснення податковими органами і т.ін.

Слід відзначити, що правопорушення у сфері оподаткування охоплюють всі види фінансово-господарської діяльності і характерні не тільки для комерційних, але й для державних підприємств. При чому, для досягнення злочинної мети, використовуються помилки та недоліки в роботі законодавчих та контролюючих державних органів. Наприклад, створення та функціонування фіктивних підприємств для обслуговування недобросовісних платників податків з метою приховування об'єкту оподаткування шляхом прийняття на себе їх податкових зобов'язань.

Деякі підприємці здійснюють підприємницьку діяльність без державної реєстрації, так званий "нелегальний бізнес", який широко використовується в торгівлі алкогольними напоями, аудіо та відеопродукцією, комп'ютерними технологіями та інше, що спричиняє значну шкоду фіскальній політиці держави. Великі збитки завдаються і нелегальним везенням та реалізацією підакцизних товарів. У багатьох комерційних банках, наприклад, деякі "підприємці" без будь-яких перешкод відкривають рахунки для проведення фіктивних операцій, конвертують і переводять безготівкові кошти в готівку, здійснюють незаконні перерахування грошей за кордон. За 1-2 місяці такої "діяльності" проводяться операції, середній обсяг яких становить близько 5 млн. грн. Порушується податкове законодавство і під час поставок на територію України нафтопродуктів. Під виглядом дизельного чи авіаційного пального, по яких акцизна ставка низька або зовсім відсутня, ввозяться великі партії високооктанових бензинів. Внаслідок цього бюджет недоотримує значні суми акцизного збору. Також спостерігаються негативні тенденції у розрахунках підприємств з державою на газовому ринку, а саме: довгострокове безпроцентне кредитування підприємствами Держнафтогазпрому комерційних структур за рахунок газу, що належить державі, збільшення вартості послуг і продовження строків розрахунків завдяки великій кількості посередників. Найбільш криміногенна ділянка української економіки - ринок алкоголю. Тут спостерігається чимала кількість немаркованих, а отже безконтрольно виготовлених (ввезених), а також сфальсифікованих алкогольних напоїв.

Таким чином, у підсумку ми отримуємо узагальнену класифікацію тіньової економіки (рис. 1.1).

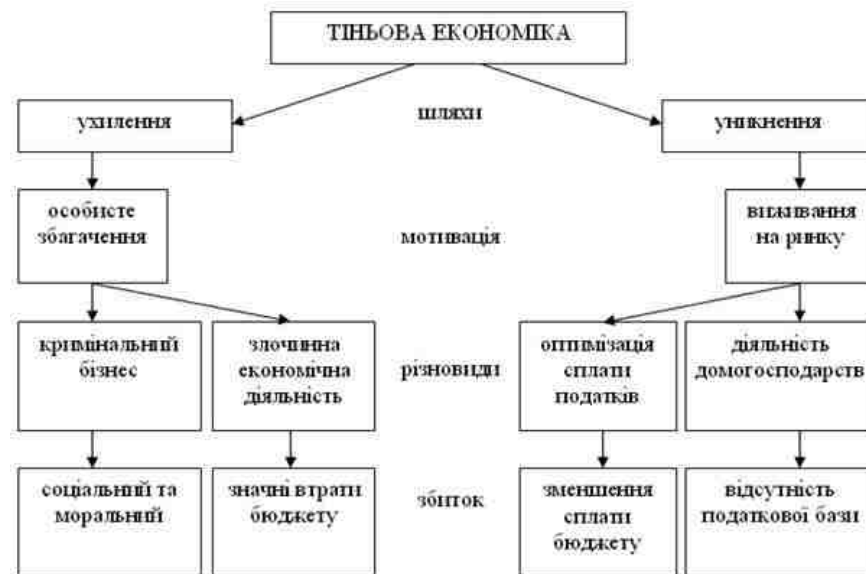

Рисунок 1.1. Шляхи та різновиди функціонування тіньової економіки

Ефективна боротьба із зазначеними правопорушеннями неможлива без встановлення їх причин, які, на наш погляд, можна поділити на такі групи:

- організаційно-управлінські;
- нормативно-правові;
- соціально-економічні.

До причин організаційно-управлінського характеру відносяться:

- незадовільна організація бухгалтерського обліку та звітності на підприємствах, установах, організаціях;
- некомпетентність органів і посадових осіб, що здійснюють організаційно-управлінські функції в сфері економіки, на всіх рівнях влади;
- відсутність органу, що здійснює контроль за відповідністю даних звіту фактичному стану фінансово-господарської діяльності підприємства, організації,

установи;

- незадовільний стан організації перевірок господарської діяльності;
- розрахунки через 3-х осіб або методом взаємозаліку;
- можливість створення фіктивних підприємств через недосконалий порядок реєстрації і перевірки суб'єктів підприємницької діяльності;

До причин нормативно-правового характеру відносять:

- законодавчу неврегульованість багатьох питань здійснення комерційної діяльності (наприклад комерційних банків);
- численні зміни в законодавстві, що становлять труднощі не тільки для контролюючих органів, але, перш за все, для платників податків;
- суттєві зміни в системі і структурі звітності, що ускладнює процедуру сплати та контролю за сплатою податків;
- відсутність законодавчої бази щодо контролю за деякими відрахуваннями до позабюджетних фондів;
- відсутність чіткої визначеності щодо відповідальності за порушення законодавства про оподаткування, зокрема, відповідальності засновників підприємств

та посадових осіб органів реєстрації за фальсифікацію даних і реєстрацію фіктивних структур; відповідальності банків, які мають справу з фіктивними підприємствами та за невиконання розпоряджень податкових органів про зупинення операцій по рахунках фіктивних фірм.

До причин соціально-економічного характеру відносять:

- розбалансованість банківської системи і відсутність механізмів належної взаємодії банківських органів з правоохоронними органами;
- розлад господарських зв'язків між підприємствами;
- кризовий стан по розрахунках з заборгованістю по заробітній платі, пенсіях та інших виплатах;
- відсутність ефективного механізму ціноутворення;
- втрату історичних традицій, моральних і етичних норм, в основі яких - повага до приватної власності, кодексу підприємницької і робочої честі і т.п.

Серед інших причин, які сприяють підвищенню кількості правопорушень у сфері оподаткування та ускладнюють їх виявлення, в першу чергу, слід назвати надто велику кількість видів податків. Порівняно з країнами СНД, в Україні їх - найбільше. Наступним важливим фактором, що спонукає платників ухилятися від сплати податків, є надто високі ставки податків. Якщо зробити порівняльний аналіз ставок ПДВ в різних країнах, то отримаємо такі дані: у Німеччині основна ставка ПДВ становить 14%, діє також пільгова - 7%; у Франції основна - 18,6%, знижена - 5,5%; в Італії основна - 9%, а пільгова 4% і 0%, є ще дві підвищені: 19% і 38%. А в Україні, застосовується досить висока ставка ПДВ (20%) майже в усіх операціях і це за умов, коли до витрат виробництва включаються нарахування (податки) із заробітної плати, відрахування в органи соціального страхування та пенсійного забезпечення, що призводить до подвійного оподаткування заробітної плати, та збільшення суми ПДВ.

Як бачимо, в інших країнах світу, ставки ПДВ диференціюються залежно від суб'єкту та виду підприємницької діяльності. В Україні ж вони орієнтовані на підприємства, що займаються торговельно-закупочною діяльністю, а специфіка інших підприємств, товарообіг яких значно нижчий, не враховується. Нерівне становище суб'єктів підприємницької діяльності призводить до того, що деякі з них просто неспроможні сплачувати занадто високі для них ставки податків. Таке положення породжує вигідність несплати податку. Таким чином, платник більше зацікавлений в свідомому порушенні норм чинного законодавства, ніж у залученні кредитних ресурсів для погашення податкової заборгованості. Наступним, і мабуть найголовнішим, чинником, який сприяє латентності правопорушень у сфері оподаткування, є незадовільний рівень підготовки кадрів правоохоронних органів, на яких покладено обов'язок вести боротьбу з вказаними правопорушеннями. Більшість працівників цих служб не володіють в повному обсязі необхідною базою знань у сфері економіки, бухгалтерського обліку, оподаткування, права, що є однією з причин неспроможності у виявленні замаскованих правопорушень. Не слід забувати, що їм, як правило, протистоять висококваліфіковані спеціалісти. Слід відмітити також досить високий рівень корумпованості кадрів правоохоронних органів при здійсненні покладених на них обов'язків.

Для інтегральної оцінки рівня тіньової економіки в Україні застосовуються методи, усереднене значення результатів яких представляє характеристику стану і тенденцій розвитку тіньової економіки.

Найбільш прийнятними для визначення обсягів тіньової економіки в умовах наявної статистичної бази є такі методи: "витрати населення – роздрібний товарооборот", фінансовий, монетарний, електричний. Метод збитковості підприємств застосовується для оцінки мінімального та максимального коефіцієнтів, у межах яких знаходиться рівень тіньової економіки.

За результатами проведених розрахунків рівень тіньової економіки України в 2010р. складає 34,0%. У порівнянні з 2009р. показник скоротився на 2,3 п., проте до рівня 2008р. зріс на 4,8п. Сталішо високий рівень тіньової економіки у розрізі періодів присутній у Донецькій області, а також по періодах у Луганській, Івано-Франківській та Рівненській областях.

Для зміни ситуації, перш за все необхідно щоб стимулююча податкова політика сприяла суттєвому зростанню попиту підприємств на інвестиційні товари і на цій основі – розширенню їх виробництва, вона має поєднуватися з:

- комплексом заходів, в тому числі податкових, які забезпечували б активізацію інвестиційної діяльності комерційних банків;
- активізацією приватизаційних процесів, а також чітким визначенням і гарантуванням прав власності;
- монополізацією економіки, яка змусить підприємства реагувати на зростання сукупного попиту не підвищенням цін, а розширенням виробництва;
- стабілізацією інфляційних процесів, що посилять привабливість інвестицій;
- політичною і правовою стабілізацією, що сприятиме посиленню впевненості інвесторів.

Максимальне залучення в національну економіку коштів, які можуть бути отримані від «детінізації» економіки та легалізації доходів, прихованих від надмірного оподаткування, в т.ч. вивезених за кордон, можливе лише у випадку послідовної реалізації державою комплексу заходів, серед яких:

- створення умов для легалізації зайнятості;
- сприяння розвитку банківської системи та забезпечення ефективної діяльності фінансових ринків;
- скорочення рівня монополізації виробництва та розвитку конкурентного середовища;
- підвищення ефективності державного нагляду та контролю за підприємницькою діяльністю через застосування економічних механізмів майнової відповідальності та банкрутства з одночасним обмеженням повноважень державних регулятивних органів щодо адміністративного втручання у господарську діяльність підприємств;
- посилення захисту майнових прав держави шляхом прийняття законів України: "Про управління об'єктами державної власності", "Про державні підприємства", "Про довічне управління майном"; зміни і доповнень до законів України "Про оренду державного і комунального майна";

- забезпечення прозорості у сфері виконавчої влади;
- підвищення ефективності системи управління корпоративними правами;
- розробка відповідного правового забезпечення процесу легалізації (амністії) доходів, отриманих внаслідок приховування від надмірного оподаткування, з урахуванням світового досвіду.

- послаблення податкового тиску на суб'єктів господарювання, законодавче зниження фіскального процента до значень реальної сукупної податкової ставки;
- скорочення пільг з ПДВ.

З урахуванням сучасного стану економіки оперативнo-профілактичну роботу податкової міліції потрібно спрямувати на викриття порушень податкового законодавства крупними платниками податків. Основні зусилля слід зосередити на боротьбі зі злочинами в "тіньовому" секторі економіки, кредитно-фінансовій і банківській сферах, агропромисловому комплексі, у сфері забезпечення енергоносіями. Організував тісну взаємодію між правоохоронними органами, необхідно перекрити нелегальні канали поставок і реалізації алкогольних напоїв, тютюнових виробів, інших піддакцизних товарів. Також необхідно, здійснити наступні заходи:

- ввести в діяльність державної податкової служби автоматичну автоматизовану інформаційну систему, за допомогою якої запровадити системи електронного аудиту і звітності, автоматизувати процедуру обліку та контролю за платниками, забезпечити швидкий обмін інформацією з іншими державними відомствами: Національним банком України, Держкомстатом, органами внутрішніх справ, митною службою та іншими;
- вдосконалити форми звітності по сплаті податків;
- запровадити фінансову відповідальність банківських установ за невиконання розпоряджень податкових органів про зупинення операцій за розрахунками фіктивних фірм;

- внести пропозицію до НБУ про можливість розробки порядку позбавлення комерційних банків ліцензій на виконання банківських операцій у разі виявлення серед клієнтів фіктивних фірм;

- передбачити відповідальність посадових осіб, які проводять державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, за допущені порушення порядку реєстрації передбачити Законом України "Про державну реєстрацію юридичних осіб" надання функцій державної реєстрації суб'єктів підприємництва органам державної податкової служби (внести відповідні зміни в цій частині до Закону України "Про підприємництво", а також надати органам державної реєстрації права на самостійне скасування державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності у разі встановлення його фіктивності та на відмову в реєстрації засновникам, які раніше вже створювали підприємства, що виявилися фіктивними або не розрахувалися з боргами по сплаті податків; (запровадити обов'язкову перевірку засновників (власників) і керівників юридичних осіб, що реєструються, на відсутність заборони на заняття відповідною діяльністю; (запровадити подання органу державної реєстрації засновниками юридичних осіб (у випадку, коли власниками є громадяни) паспорта та інших необхідних документів тільки особисто. Передбачити обов'язкову їх перевірку органам державної реєстрації (запровадити процедуру підтвердження джерел отримання коштів, внесених для формування статутного фонду);

- розробити систему ефективних заходів для захисту працівників податкових органів та їх родин від посягань на здоров'я, життя та майно;
- посилити боротьбу з випадками корупції посадових осіб ДПА;
- обмежити можливість уступки вимоги або переведення боргу;
- обмежити експорт продукції за бартерними умовами, а також посилити контроль за бартерними операціями при взаєморозрахунках з підприємствами;
- підвищити ефективність фінансових санкцій, за несплату податків, несвоєчасне погашення податкової заборгованості (передбачити, щоб несплата податків була менш вигідна платнику ніж залучення кредитних ресурсів для свчасної їх сплати);

- підвищити рівень технічного оснащення працівників ДПС з метою більш ефективного попередження правопорушень у сфері оподаткування.

Запропоновані заходи можуть бути складовими комплексу заходів спрямованих на вирішення великої та складної проблеми протидії «тінізації» економіки України.

Висновки і пропозиції. Таким чином, щоб зменшити масштаби ухилення від податків та уникнення їх сплати, необхідно ретельно налаштувати податкове законодавство на потреби забезпечення його прозорості і відвернення податкової дискримінації, підвищити ймовірність виявлення фактів ухилення, і насамперед шляхом аналізу діяльності посередників, чії операції сьогодні знижують у багато разів граничні витрати ухилення для платників податку. На практиці потрібно не збільшувати кількість перевірок і розміри штрафів, а вдосконалювати демократичні інститути, активізувати боротьбу з корупцією, усунути ганебні явища, коли політики та чиновники разом з олігархами, зловживаючи владою в особистих корисливих інтересах, прикривають існування різноманітних посередницьких структур, порушують правила чесної ринкової конкуренції, домагаючись податкових пільг і різного роду переваг "своїм" підприємствам територіям, галузям. Навіть незначне зростання імовірності покарання посередників приведе до позитивного ефекту у справі звуження масштабів ухилення. Ще одним із шляхів мінімізації цієї проблеми являється виховання у платників патріотичних почуттів щодо обов'язку утримувати державу завдяки сплати ними податків в обмін на суспільні блага.

Список використаних джерел

1. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектора: Пер. з англ. А.Олійник, Р. Скільський. - К.: Основи, 1998. - 703 с.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2755-VI // Голос України. – 04.12.2010. – №№229-230.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"